Gedizli, M. (2026). Kavaklıdere ağzı söz varlığı. *Turkish Academic Studies -TURAS, 7*, 291-318. https://doi.org/10.54566/turas.2034123

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 06.09.2026
Kabul Tarihi : 30.10.2026
Yayımlanma Tarihi : 06.11.2026
10.54566/turas.2034123

KAVAKLIDERE AĞZI SÖZ VARLIĞI*

Mehmet GEDİZLİ[1]

ÖZ

Bu çalışma, Kavaklıdere (Muğla) ve yöresi ağzının söz varlığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. İnceleme, 1997-1999 yıllarında ilçe merkezi, iki kasaba ve yedi köyden derlenen ve çeviri yazıya aktarılan metinlere dayanmaktadır. Kaynak kişiler, yörenin en yaşlı kuşağından orta yaş kuşağına uzanan bir aralıktan seçilmiştir. Söz varlığı iki bölümde sunulmuştur. Birinci bölüm, ölçünlü Türkiye Türkçesinde bulunan sözcüklerin yöredeki söyleyiş değişkelerini ses olaylarına göre sekiz öbekte toplamaktadır. İkinci bölüm, ölçünlü dilde bulunmayan ya da yörede farklı anlam kazanmış sözlüksel birimleri dokuz kavram alanına göre vermektedir. Birinci bölüm yöre ağzının ses dizgesinin ölçünlü dilden hangi noktalarda ve hangi düzenliliklerle ayrıldığını göstermektedir. İkinci bölümdeki maddelerin tamamı ayrıca Güncel Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu [TDK], 2019) ile eksiksiz olarak karşılaştırılmış; her maddenin ölçünlü sözlükteki durumu ve bütün anlamları tek tek okunarak bir ölçünlü sözlük süzgeci uygulanmıştır. Süzgeçten geçen maddelerin tamamı ayrıca Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde (TDK, 1963-1982) ses değişkeleriyle birlikte denetlenmiştir. Denetim sonunda maddeler dört öbeğe ayrılmıştır: sözlükte biçim olarak bulunmayanlar, biçimi bulunup yöredeki anlamı kayıtlı olmayanlar, anlamı kayıtlı olup yörenin tanık yeri gösterilmediği maddeler ve ölçünlü bir sözün söyleyiş değişkesi olduğu için elenenler. Denetimin ortaya koyduğu bir sonuç, elemenin iki aşamalı yapılması gerektiğidir: ölçünlü sözlükte madde başı bulunmaması bir sözü katkı adayı yapmaya yetmemekte, sözün ölçünlü karşılığının ses bakımından da denetlenmesi gerekmektedir. Elde edilen tablo, yöre ağzında farklılaşmanın başlıca ünsüz düşmesi ve büzülme, damak n'sinin korunması, kelime başında ötümlüleşme ve yarı ötümlü ünsüzler etrafında toplandığını; sözlüksel birimlerin ise tütüncülük, ormancılık, kalaycılık ve düğün gelenekleri gibi yörenin kendi hayat alanlarında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kavaklıdere Ağzı, Muğla Ağızları, Söz Varlığı, Ses Olayları, Derleme Sözlüğü.

* Bu makalede tarafımızdan hazırlanan Kavaklıdere ve Yöresi Ağzı (1999) adlı Yüksek Lisans Tezinden yararlanılmıştır.

[1] Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, mehmet.gedizli@cbu.edu.tr , ORCID: 0000-0002-2562-9492

Gedizli, M. (2026). The vocabulary of the Kavaklıdere dialect. *Turkish Academic Studies -TURAS, 7*, 291-318. https://doi.org/10.54566/turas.2034123

Article Type : Research Article
Date Received : 06.09.2026
Date Accepted : 30.10.2026
Date Publication : 06.11.2026
10.54566/turas.2034123

THE VOCABULARY OF THE KAVAKLIDERE DIALECT *

Mehmet GEDİZLİ[1]

ABSTRACT

This study presents the vocabulary of the dialect spoken in Kavaklıdere (Muğla) and its surrounding villages. It draws on transcribed field recordings made between 1997 and 1999 in the district centre, two towns and seven villages. The informants range from the oldest generation of the district to the middle-aged. The vocabulary is presented in two parts. The first groups the local pronunciation variants of words that also exist in standard Turkish into eight sets according to the phonetic process involved. The second gives the lexical items that are absent from standard Turkish or carry a different meaning locally, arranged in nine conceptual fields. The first part shows where and by what regularities the sound system of the dialect departs from the standard language. Every item of the second part is further checked against the standard dictionary of Turkish (Türk Dil Kurumu [TDK], 2019), each entry's senses being read individually. This standard-dictionary filter removes the items that live in the standard language with the same sense and those that differ from it only in pronunciation, leaving a limited set of items worth carrying forward to a dialect-dictionary check, grouped as items absent from the standard dictionary, items recorded in form but not in the local sense, and items recorded in the Turkish Dialect Dictionary without the region among their attestation points. The study advances no claim of contribution; it sets out the order in which such a claim would have to be built. The resulting picture indicates that divergence is concentrated in consonant elision and contraction, the preservation of velar n, word-initial voicing and the presence of half-voiced consonants, while the lexical items cluster in the domains of the region's own working life: tobacco growing, forestry, tinsmithing and wedding customs.

Keywords: Kavaklıdere Dialect, Muğla Dialects, Vocabulary, Phonetic Processes, Turkish Dialect Dictionary.

* This article draws upon the master's thesis titled Kavaklıdere ve Yöresi Ağzı (1999), which was prepared by the author.

[1] Assoc. Prof. Dr., Manisa Celal Bayar University, Faculty of Education, mehmet.gedizli@cbu.edu.tr , ORCİD: 0000-0002-2562-9492

GİRİŞ

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmaların kuruluşu bakımından üç bölümlü olduğu bilinir: inceleme, metinler ve sözlük. Bu üçlü yapı içinde incelemenin ağırlığı hemen her zaman ses ve şekil bilgisine verilmiş, söz varlığı ise çoğu kez metinlerin sonuna eklenen kısa bir dizin düzeyinde kalmıştır. Oysa bir ağzı ölçünlü dilden ayıran şey yalnızca eklerin ve seslerin dağılımı değil, konuşurun ağzından çıkan sözcüğün bütünüdür. Ses olayları ancak sözcük içinde gerçekleşir; sözcük ise ağzın hem ses dizgesini hem de kavram dünyasını aynı anda taşır. Bu sebeple ağız çalışmalarında söz varlığı, incelemenin eklentisi değil, kendi başına bir inceleme alanı olarak ele alınmalıdır.

Bu çalışmanın konusu, Muğla iline bağlı Kavaklıdere ilçesi ve köylerinde konuşulan ağzın söz varlığıdır. Amaç iki yönlüdür. Birincisi, yörede kullanılan biçimleri ölçünlü Türkiye Türkçesindeki karşılıklarıyla yan yana koyarak söyleyiş farklarının hangi düzenlilikler içinde ortaya çıktığını görünür kılmaktır. İkincisi, ölçünlü dilde karşılığı bulunmayan ya da yörede farklı anlam kazanmış sözleri kavram alanlarına göre derleyip Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlayacak malzemeyi ortaya çıkarmaktır. Liste bu sebeple iki bölüm hâlinde kurulmuştur.

Yörenin söz varlığını biçimlendiren etkenler, ilçenin yerleşim tarihinde ve üretim hayatında aranmalıdır. Kavaklıdere'nin tarihi büyük ölçüde sözlü geleneğe dayanmaktadır; yöreye ilk yerleşenlerin XVII. yüzyılın başlarında Karakeçili Yörüklerinden gelen Türkmenler olduğu, köy yapısının ise daha sonra Denizli, Denizli-Tavas, Muğla, Uşak-Eşme, Uşak-Karahallı ve Kaz Dağları çevresinden gelen Türkmen ailelerin yerleşmesiyle oluştuğu belirtilmektedir (Muğla Valiliği, t.y.; Dünya Kenti Muğla, 2024). Bu tablo, yöre ağzının kaynağı bakımından belirleyicidir: Kavaklıdere ağzı tek bir ağız alanının uzantısı değil, Güney-Batı Anadolu ile İç Batı Anadolu kollarının aynı yerleşimde birleşmesinin ürünüdür. Ağzın hem Muğla ağızlarının belirgin özelliklerini taşıması hem de kuzeydeki Uşak ve Denizli ağızlarıyla ortaklıklar göstermesi, bu yerleşim tarihiyle birlikte okunmalıdır.

İkinci etken üretim hayatıdır. Yörede bakır işlemeciliği, kalaycılık, marangozluk ve halı dokumacılığı gelişmiştir; bakırcılığın geçmişinin sekiz yüzyıla kadar uzandığı ve zanaatın yöreye Toroslardan gelen boylarla girdiği ileri sürülmektedir (Muğla Valiliği, t.y.). Alüminyum ve çelik mutfak eşyası yaygınlaşmadan önce Ege'nin bakır kap kacağının önemli bir bölümü buradan sağlanmış (Dünya Kenti Muğla, 2024); kalaycılar ve bakırcılar bu iş dolayısıyla Manisa, Aydın, Denizli ve Ege'nin iç kesimlerine sürekli gidip gelmiştir. Derlenen metinlerde gurbet güzergâhlarının ayrıntısıyla anlatılması bu hayat biçiminin doğrudan yansımasıdır. İlçenin yüzölçümünün büyük bölümünün çam ormanıyla kaplı olması (Muğla Ticaret ve Sanayi Odası [MUTSO], 2021) ormancılık terimlerini, tütüncülük ise tarım terimlerini söz varlığının merkezine yerleştirmiştir.

Üçüncü etken, yörede yaşayan Yörük kültürünün düğünlerde ve yayla şenliklerinde sürdürülmesidir (MUTSO, 2021). Beşpınar Yaylası'nda her yıl düzenlenen yağlı güreşler ile buğday hasadının ardından yapılan Kurucuova Keşkek Festivali (Muğla Valiliği, t.y.; Dünya Kenti Muğla, 2024), listenin düğün, güreş ve yemek başlıkları altında toplanan maddelerinin yaşadığı toplumsal zemini oluşturur. Güreş terimlerinin ve düğün adlarının bu kadar ayrıntılı olması, söz konusu alanların yörede hâlâ canlı olmasıyla ilgilidir.

Yörede söz varlığı bakımından dikkat çeken ayrı bir katman daha vardır. Bakırcı ve kalaycılar kendi aralarında, halk arasında "kalaycılık dili" diye anılan bir meslek dili geliştirmişlerdir;

bakıra palle, müşteriye metrek, paraya nezilli denmesi, altının sarıgenek, elbisenin partal, bakmanın çeklemek olarak adlandırılması bu dilin örneklerindendir (MUTSO, 2021; Dünya Kenti Muğla, 2024). Bu meslek dili, buradaki listeye alınmamıştır; çünkü derlenen metinler serbest anlatı niteliğinde olup meslek dilinin kullanıldığı ortamlarda kaydedilmemiştir. Ancak varlığı, yöre söz varlığının tek katmanlı olmadığını göstermesi bakımından kaydedilmelidir ve müstakil bir çalışmayı hak etmektedir.

Nihayet, ilçenin adının kendisi bir söz varlığı olgusudur. Kavaklıdere'nin adını içinden geçen dereden ve çevresini kuşatan, yöre halkının kavak dediği çınar ağaçlarından aldığı belirtilmektedir (Muğla Valiliği, t.y.). Ölçünlü Türkiye Türkçesinde kavak ile çınar ayrı iki ağacı karşılarken yörede birinin ötekinin yerine kullanılması, aşağıdaki listenin ikinci bölümünde tek tek gösterilecek olan anlam farklılaşmasının, yer adına kadar işlemiş bir örneğidir.

Çalışmanın dayandığı malzeme, 1997-1999 yılları arasında Kavaklıdere merkez, kasaba ve köylerinde yapılan ses kayıtlarından oluşmaktadır. Bu kayıtların derlendiği tarihten bu yana yörenin toplumsal yapısı köklü biçimde değişmiştir. Kalaycılık ve bakırcılık gibi yörenin ana meslekleri fiilen sona ermiş, tütüncülük daralmış, köylerden şehirlere göç sürmüştür. Metinler, en yaşlı kuşağı 1910'lu ve 1920'li yıllarda doğmuş konuşurlardan oluşan bir topluluğun konuşmasını saptamaktadır. Dolayısıyla buradaki liste yalnızca bir betimleme değil, aynı zamanda aynı biçimde yeniden derlenmesi güç olan bir söz varlığının belgelenmesidir.

1. KAVAKLIDERE VE YÖRESİ

Kavaklıdere, Muğla ilinin kuzeydoğusunda yer alır. Güneybatısında Yatağan ilçesi, doğusunda Denizli, kuzeyinde Aydın ili bulunur. İlçeye Muğla-Aydın karayolundan, Yatağan'ın kuzeyinde ayrılan Yatağan-Bozdoğan yoluyla ulaşılır; Aydın'ın Bozdoğan ilçesine olan uzaklığı, Muğla merkeze olan uzaklığından azdır (MUTSO, 2021). Bu konum, ilçenin idari bakımdan Muğla'ya, gündelik ilişkiler bakımından ise kuzeydeki Aydın ve Denizli hattına dönük olması sonucunu doğurmuştur. İlçe uzun süre Yatağan'a bağlı bir nahiye olarak kalmış, 1990 yılında ilçe teşkilat yapısı kurulmuştur (Muğla Valiliği, t.y.; Dünya Kenti Muğla, 2024). Merkeze bağlı iki kasaba -Menteşe (eski adıyla Genek) ve Çayboyu (eski adıyla Mesevle)- ile köyler bulunmaktadır.

Yörenin coğrafyası dağlık ve ormanlıktır; yerleşimler denizden yedi yüz-sekiz yüz metre yükseklikte kurulmuştur ve ilçenin büyük bölümü çam ormanıyla kaplıdır (MUTSO, 2021). Başlıca geçim kaynakları bakır işlemeciliği, kalaycılık, orman işçiliği, marangozluk ve halı dokumacılığı ile köylerde tütüncülük ve hayvancılıktır. Söz varlığında bölceci, hallık, sergi, dıyan gibi maddelerin bulunması doğrudan bu hayat biçiminin sonucudur; ormancılığa bağlı sürütme ve süvümek ile tütüncülüğe bağlı manga, gırmandal ve ocak maddeleri de aynı zeminden doğmuştur.

Bölgeye Türk yerleşimi Malazgirt'ten sonra başlamış, XIII. yüzyılda Menteşe Bey'in hâkimiyetiyle yöre bu beyin adıyla anılır olmuş, XV. yüzyılda II. Murat döneminde kesin olarak Osmanlı idaresine geçmiştir (Muğla Valiliği, t.y.). İlçe sınırları içindeki Derebağ'da bulunan Hyllarima ile Çayboyu'ndaki Asarcık Tepe, yörenin İç Karia'yı Menderes Vadisi'ne bağlayan bir geçiş güzergâhı üzerinde bulunduğunu göstermektedir; Asarcık Tepe'deki sur bölgesinde MS XIII. yüzyıla ait yangın izlerine rastlanması, bölgenin Menderes Vadisi üzerinden gelen Türk akınlarıyla fethedilmiş olabileceğine yorulmaktadır (Dünya Kenti

Muğla, 2024). Yörenin kuzeye, Menderes hattına açılan bu konumu, yerleşimin Denizli ve Uşak yönünden beslenmesiyle birlikte düşünülmelidir.

Yerleşimin konargöçer geçmişiyle bağı bugün de sürmektedir. Kavaklıdere ve Menteşe sakinleri Yörük olarak tanımlanmakta, Yörük kültürü düğünlerde ve yayla şenliklerinde yaşatılmaktadır (MUTSO, 2021). Metinlerde göçer, yörük, mere, davar gibi sözlerin canlılığı ile kaynak kişilerin kendilerini Kızıltekeli boyuna bağlaması bu bağın dildeki karşılığıdır. Kaynak kişilerin verdiği boy adı ile yazılı kaynaklarda geçen Karakeçili adı arasındaki fark üzerinde durmak gerekir. Buradaki yazılı kaynaklar arşiv belgesine değil, yerel tanıtım metinlerine dayanmaktadır; sözlü gelenek ise kaynak kişilerin kendi aile belleğini yansıtmaktadır. İki anlatının ayrışması, yörede tek bir boyun değil birden çok Yörük kolunun yerleşmiş olmasıyla açıklanabileceği gibi, kaynakların niteliğinden de ileri geliyor olabilir. Korkmaz (1971), ağız özellikleri ile etnik yapı arasında kurulacak ilişkinin ancak tahrir kayıtları gibi birincil belgelerle temellendirilebileceğini göstermiştir. Bu sebeple buradaki boy adları, ağzın oluşumunu açıklayan bir veri olarak değil, denetlenmesi gereken bir kayıt olarak alınmalıdır; Menteşe sancağı tahrir defterlerine dayanan bir inceleme meselenin çözümü için zorunludur.

Derlemenin yapıldığı yıllardan bu yana yörenin üretim yapısı köklü biçimde değişmiştir. Mermercilik 1990'lı yıllardan itibaren ilçenin başlıca sektörü hâline gelmiş, Muğla mermerinin büyük bölümü burada üretilir olmuştur (Dünya Kenti Muğla, 2024); buna karşılık bakırcılık ve kalaycılık el işçiliğiyle sürdürülen sınırlı bir zanaata dönüşmüştür. Bir mesleğin daralması, o mesleğin terimlerinin de birkaç kuşak içinde konuşma dilinden çekilmesi anlamına gelir. Bu sebeple aşağıdaki liste, yalnızca bir betimleme değil, aynı zamanda bir belgelemedir.

2. MUĞLA AĞZINDAN KAVAKLIDERE AĞZINA

Muğla ve yöresi ağızları, Anadolu ağız araştırmalarının erken dönemlerinden başlayarak ilgi görmüştür. Caferoğlu (1962), yöre ağzının belirgin özelliklerini ilk kez toplu olarak ortaya koyan çalışmadır ve Muğla ağzı üzerine yapılacak her incelemenin çıkış noktasıdır.

Korkmaz (1994), bölgeyi bir bütün olarak ele alan ve sonraki bütün araştırmalara zemin oluşturan eserdir. Korkmaz'ın Batı Anadolu ağızlarındaki aslî ünlü uzunluklarına (1953), ağızların etnik yapıyla ilişkisine (1971) ve yazı dilinden ayrılan isim çekimi eklerine (1995) dair yazıları da, bu yörede yürütülecek her incelemenin başvurmak zorunda olduğu ölçütleri belirlemiştir. Ercilasun (1983), Muğla ağzında kullanılan bir şimdiki zaman şeklini ele alarak yörenin en dikkat çekici şekil bilgisi özelliğini gündeme getirmiştir. Demir (1996), Güneybatı Anadolu ağızlarında kullanılan -ik gelir şimdiki zaman kuruluşunu incelemiş ve yapıdaki -ik biçiminin, yörede örnekleri bulunan p > k değişmesi yoluyla -ip zarf-fiil ekinden geliştiğini ileri sürmüştür. Buran (1996) ise -Ik ekinin Anadolu ağızlarındaki kullanılışını bütün olarak ele alarak bu tartışmanın çerçevesini genişletmiştir. Kavaklıdere ağzında şimdiki zamanın -yô, -yoru biçimlerinin yanında -p dur- ve -p bar- tasvir fiilleriyle de kurulması, yöreyi bu tartışmanın doğrudan içine yerleştirmektedir.

İlçe ölçeğindeki çalışmalar bakımından yörenin uzun süre eksik kaldığı görülür. Kırlı (1994), Muğla'nın bir ilçesini müstakil olarak ele alan ilk çalışmalardandır. Yörenin bütününü kapsayan araştırmalar ise Ali Akar'ın çalışmalarıyla kurulmuştur. Akar (2001), Muğla ve yöresi ağızlarında kullanılan şimdiki zaman biçimlerini ayrı bir makalede ele almış; sayısı onu bulan bu biçimlerin Türkçenin tarihî dönemleriyle ilişkisini göstermiştir. Akar (2004) ili bütün olarak inceleyen ilk kapsamlı eser olmuş, çalışma daha sonra genişletilerek Akar (2013) olarak

yayımlanmış ve alanın temel başvuru kaynağı hâline gelmiştir. Bunların yanında Gülensoy (1988), Gülsevin (2002) ve İlker (2017), Kavaklıdere'nin kuzey ve kuzeybatı komşuluğundaki ağız alanını tanımlamaktadır. Anadolu ağızlarının bütünü içindeki konumlandırma için ise Karahan (1996) ölçüt vermektedir.

Kavaklıdere ağzı bu tablo içinde özel bir konumdadır. İlçe, Muğla il merkezine uzak, dağlık ve nispeten kapalı bir alanda yer alır; buna karşılık kuzeyde Aydın, doğuda Denizli ile doğrudan komşudur. Yöre ağzı bir yandan Güney-Batı Anadolu ağızlarının bütün belirgin özelliklerini taşırken, öte yandan iç Batı Anadolu ağız alanıyla temas noktasında bulunmaktadır. Damak n'sinin sistemli biçimde korunması, kelime başında k > ġ ötümlüleşmesinin kuraldışına yakın düzenliliği ve yarı ötümlü ünsüzlerin yaygınlığı yöreyi Güney-Batı Anadolu ağızlarına bağlar. Buna karşılık Anadolu ağızlarının geniş bir kesiminde görülen k > h değişmesinin yöre ağzında bulunmaması, Kavaklıdere'yi bu kuşağın doğu ve iç kesimlerinden ayıran ölçütlerden biridir.

Bu bakımdan Kavaklıdere söz varlığının belgelenmesi, yalnızca bir ilçe ağzının kaydedilmesi değil, Muğla ağız alanının kuzeydoğu sınırının çizilmesi anlamına da gelmektedir. Yöre, Muğla ağızlarının kıyı kesimindeki ilçelerinden (Ula, Fethiye, Dalaman) çok, kuzeydoğu kuşağına ait özellikler sergilemektedir.

3. DERLEM VE YÖNTEM

Çalışmanın malzemesi (Gedizli, 1999), Kavaklıdere merkez, Menteşe ve Çayboyu kasabaları ile Çamyayla, Çatak, Derebağ, Çavdır, Ortaköy, Çamlıyurt ve Nebiler köylerinde yapılan ses kayıtlarından oluşmaktadır. Kaynak kişiler seçilirken yörede doğup büyümüş, uzun süre dışarıda yaşamamış ve yöre ağzını en iyi yansıtan konuşurlar tercih edilmiş; en yaşlı kuşaktan orta yaş kuşağına uzanan bir aralık gözetilmiştir. Kayıtlar çeviri yazı alfabesiyle yazıya geçirilerek metinler hâlinde düzenlenmiştir. Metinlerde geçen biçimlerin büyük çoğunluğu aynı sözcüğün çekimli değişkeni olduğu için liste madde başı düzeyinde kurulmuştur.

Tablo 1. Derlemenin kaynak kişileri, doğum yılları ve yerleşimleri

Kaynak kişi	Doğum yılı / Yerleşim	Kaynak kişi	Doğum yılı / Yerleşim
Kanber Korkmaz	1919 / Kavaklıdere-Merkez	*Davut Parmaksız*	1941 / Derebağ Köyü
Kemal Boru	1924 / Nebiler / Kuyualan	*Şükrü Tahta*	1941 / Menteşe Kasabası
Osman Demirhan	1926 / Kavaklıdere-Merkez	*Yakup Alkar*	1941 / Çavdır Köyü
Hüseyin Sihirbaz	1927 / Menteşe Kasabası	*Ömer Mertoğlu*	1944 / Menteşe Kasabası
Mustafa İnce	1927 / Çayboyu Kasabası	*Ömer Göçer*	1945 / Çavdır Köyü
Şevket Tülü	1929 / Çayboyu Kasabası	*Ali Duman*	1946 / Ortaköy
Mehmet Tahtalı	1930 / Çamyayla Köyü	*Murat Göl*	1949 / Çatak Köyü

Kaynak kişi	Doğum yılı / Yerleşim	Kaynak kişi	Doğum yılı / Yerleşim
Hacı Mehmet Bacak	1931 / Çamyayla Köyü	*Cevdet Demir*	1958 / Çamyayla Köyü
Ali Mil	1933 / Çayboyu Kasabası	*Ergül Boru*	1963 / Nebiler Köyü
Niyazi Akçal	1940 / Derebağ Köyü	*Adem Ön*	1965 / Çamlıyurt Köyü
M. Ali Üstündağ	1940 / Menteşe Kasabası	*Mehmet Doğru*	1973 / Ortaköy

Tablodaki adlar ve künye bilgileri derleme sırasında tutulan kayıtları yansıtmaktadır; doğum yılları kaynak kişilerin kendi beyanlarına dayanmaktadır. Metinler, bu bakımdan belirli bir yerin belirli bir zaman kesitindeki konuşma durumunu saptamaktadır.

Anlatı konuları askerlik anıları, hayat hikâyeleri, köy tarihi, düğün ve mevlit âdetleri, tarım ve zanaat uygulamaları ile masal ve halk hikâyeleri olmak üzere geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu çeşitlilik, söz varlığının tek bir kavram alanında yoğunlaşmasını önlemiş; listenin ikinci bölümünde dokuz ayrı kavram alanının kurulabilmesini sağlamıştır.

Söz varlığı iki ölçüte göre ayrılmıştır. Birinci bölüm, ölçünlü Türkiye Türkçesinde bulunan bir sözcüğün yörede ses bakımından farklılaşmış biçimde kullanıldığı maddeleri toplar ve bunları ses olaylarına göre öbekler. İkinci bölüm, ölçünlü dilde bulunmayan ya da ölçünlü dilden farklı anlamda kullanılan sözlüksel birimleri kavram alanlarına göre verir. Bir madde ancak bir bölümde yer alır; ses bakımından farklılaşmakla birlikte anlamı da ölçünlü dilden ayrılan sözler ikinci bölüme alınmıştır.

Listede ~ işareti, aynı maddenin metinlerde geçen değişkelerini ayırmaktadır. Çeviri yazıda damak n'si ñ ile, art damak ünsüzleri ġ ve ķ ile gösterilmiştir. Ünlü uzunlukları düzeltme işaretiyle (â, ê, î, ô, û) verilmiştir; bu uzunluklar aslî olmayıp ünsüz düşmesi ve büzülme sonucunda ortaya çıkan telafi uzunluklarıdır. Ötümlü ile ötümsüz arasında boğumlanan yarı ötümlü ünsüzler dizgide büyük harfle (K, P, T, F) işaretlenmiştir. Bu ünsüzlerin tespitinde fonetik laboratuvarı kullanılmamış, belirleme işitmeye dayandırılmıştır; dolayısıyla yarı ötümlülük dereceleri görecelidir ve enstrümantal ölçümle denetlenmeye açıktır.

4. SES VE ŞEKİL BİLGİSİ ÇERÇEVESİ

Söz varlığı listesinin okunabilmesi, yöre ağzının ses ve şekil bilgisi özelliklerinin ana çizgileriyle bilinmesine bağlıdır. Aşağıda listedeki öbeklenmeyi doğuran özellikler kısaca tanıtılmaktadır.

4.1. Ünsüz Düşmesi ve Büzülme

Yöre ağzının başat eğilimi ses tasarrufudur. İç ve son seste ğ, h, r, y ünsüzleri eriyerek kendi hecelerindeki ünlüyü uzatır ve komşu heceler büzülür: sôra (sonra), ġıdâ (kadar), dâ (daha), dôru (doğru), ôlan (oğlan), yâmır (yağmur), sabâ (sabah), sât (saat), çocû (çocuğu), aylî (aylığı). Aynı eğilim yer ve yön sözcüklerinde daha da ileri gider: bûda (burada), ôda (orada), burê (buraya), nerê (nereye), kö (köy). Bu süreçte sözcüğün bir, bazan iki hece birden yitirdiği görülür.

4.2. Damak N'sinin Korunması

Yöre ağzı, Eski Türkçedeki damak n'sini (ñ) sistemli biçimde korumaktadır. Ses, hem kök hecede hem ek başında yaşar: soñ, yüñ, eñ, tañrı, yeñi, geñiş; buranıñ, onuñ, seniñ; gidiyôsuñ, bilmessiñ; buyuruñ, alıñ, veriñ. Damak n'si yalnızca bir ses özelliği değil, ilgi hâli ve ikinci şahıs eklerinin yöredeki biçimini belirleyen bir dizge unsurudur.

4.3. Ötümlüleşme ve Yarı Ötümlü Ünsüzler

Kelime başında k > ġ / g değişmesi kural dışına yakın bir düzenlilikle gerçekleşir: ġız, gadın, goyun, gurmak, ġazan, gendi, geçi, gavak. Buna karşılık Anadolu ağızlarının geniş bir kesiminde, özellikle Batı Anadolu'nun iç kuşağında görülen k > h değişmesine yöre ağzında rastlanmamaktadır. Karahan (1996) bu değişmeyi ağız gruplarını ayırmada kullanılan ölçütler arasında saymakta; Akar (2004, 2013) da Muğla ağızlarının genelinde k > h'nin yaygın olmadığını göstermektedir. Kavaklıdere verisi bu bakımdan Muğla tablosuyla uyuşmakta, kuzeydeki İç Batı Anadolu kuşağından ise ayrılmaktadır. Ötümlü ile ötümsüz arasında boğumlanan yarı ötümlü ünsüzler yöre ağzının dikkat çekici ses özelliklerindendir; bu ünsüzler Güney-Batı Anadolu ağızlarının genel envanterinde de yer almaktadır (Korkmaz, 1994; Akar, 2004): asKer, esKi, yaPmak, giTcêz, usTa, isTemek, çoĶ, haFta, KulaĶ, toPrak. Bu ünsüzler özellikle iki ünlü arasında ve ünsüz öbeklerinde belirginleşir.

4.4. Ünlü Değişmeleri

Ünlü uyumu yöre ağzında güçlüdür ve ölçünlü dilde uyum dışı kalan alanlara da yayılır; i-ek fiili uyuma girer (varımış), -ken zarf-fiili -kan, -kana, -ken biçimlerinde uyuma tabidir (gidêken, durukan, varîkana). Kelime içinde daralma, genişleme ve yuvarlaklaşma yaygındır: şindi, gine, birez, zıman, merek, neçün, tekirâ, bene, sene, niden. Sayı ve zarf sözlerinde ünlü düşmesiyle kısalma görülür: üş, ik, yirm, om beş.

4.5. Göçüşme ve Alıntı Sözcükler

Alıntı sözcükler yöre ağzının ses dizgesine uydurulur. Ünsüz öbekleri ünlü türemesiyle çözülür (kipirt, topurak, pilan, gırnête, pirofil, faprika); göçüşme ve ses değişmeleri sıkça görülür (mikrefon, telifon, zebze, covur, kayêm, üryam). Yer adları da aynı işleme tabidir: mûla, isdanbul, mansa, isbarta, gavaklıdere.

4.6. Ekler ve Çekim

Şimdiki zaman yöre ağzında üç ayrı yoldan kurulur. Birincisi -yor ekinin yöredeki gelişmiş biçimleridir: -yô, -yoru, -yo (geliyô, geliyoru, deyôlâ, gaçıyoru). İkincisi -p dur- tasvir fiiliyle kurulan biçimdir: bârıp duru, bilib duru, deyip duru, uyûb durumuş. Üçüncüsü -p bar- ile kurulan ve yörede -p barın biçiminde çekimlenen yapıdır: gidiP barın.

Bu üçlü kuruluş, yöre ağzını Muğla ağızları üzerine yürütülen şimdiki zaman tartışmasının doğrudan içine yerleştirmektedir. Ercilasun (1983) Muğla ağzında ölçünlü dilden ayrılan bir şimdiki zaman şekli tespit etmiş; Akar (2001) yörede sayısı onu bulan şimdiki zaman biçimi saymış ve bunların Türkçenin tarihî dönemleriyle ilişkisini göstermiştir. Demir (1996), Güneybatı Anadolu ağızlarındaki -ik gelir kuruluşunda yer alan -ik biçiminin, yörede örnekleri bulunan p > k değişmesi yoluyla -ip zarf-fiil ekinden geliştiğini ileri sürmüş; Buran (1996) ise -Ik ekinin Anadolu ağızlarındaki kullanılışını bütünüyle ele almıştır. Kavaklıdere'de tespit edilen kuruluşların ortak yanı, hepsinin bir zarf-fiil ile bir tasvir fiilinin birleşmesine

dayanmasıdır; -p dur- ve -p bar- yapıları bu birleşmenin henüz eriyip tek eke dönüşmemiş, saydam durumunu göstermektedir. Bu bakımdan yöre verisi, söz konusu eklerin gelişim çizgisinin ara basamağını belgelemektedir.

Çokluk eki r düşmesine bağlı olarak -lâ, -lê biçimlerinde görülür (arkadaşlâ, evlê, gızlâ). Gelecek zamanda inceltme eğilimi belirgindir: gitcêz, olcêz, alcêm, gitcêñ, vercem. Vasıta hâli -nan, -nen, -len, -ne biçimleriyle kurulur: atınan, arabênen, hocêlen, çalgînan, elinne, tıraktörlen. Zarf-fiillerde -araktan, -eregten (bağıraraktan, okuyaragtan) ve -esiye (gidesiye ġadâ, olesiye) dikkat çeker. Tasvir fiillerinde -ıver- yapısı -ıvê- biçiminde büzülür: alıvêdi, gidivêdi.

Bütün bu özellikler tek bir eğilimde birleşir: yöre ağzı sözcüğü boğumlanma bakımından en kısa biçime doğru sürükler. Aşağıdaki listenin birinci bölümü, bu eğilimin sözcük düzeyindeki görünümünü vermektedir.

5. KAVAKLIDERE AĞZI SÖZ VARLIĞI

Liste iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm (5.1.), ölçünlü Türkiye Türkçesinde bulunan sözcüklerin yöredeki söyleyiş değişkelerini ses olaylarına göre sekiz öbekte toplar. İkinci bölüm (5.2.), ölçünlü dilde bulunmayan ya da ölçünlü dilden farklı anlamda kullanılan sözlüksel birimleri dokuz kavram alanına göre verir. Her iki bölümde de ~ işareti, aynı maddenin metinlerde geçen değişkelerini ayırmaktadır.

5.1. Ses ve Söyleyiş Değişkeleri

İki bölüm arasındaki sınır şöyle işletilmiştir. Bir madde yalnızca ses bakımından farklılaşmışsa birinci bölüme, anlam bakımından da ayrılıyorsa ikinci bölüme alınmıştır. Ölçüt anlamın önceliğidir: dıyan biçimi ölçünlü dığan'a göre hem ğ > y değişmesi taşır hem de yörede "satışta kullanılan bakır kap türü" anlamındadır; ses farkı bulunduğu hâlde ikinci bölüme alınmıştır, çünkü maddeyi asıl ayıran anlamdır. Buna karşılık ġâtal biçimi ölçünlü kartal'dan yalnızca ötümlüleşme ve r düşmesiyle ayrıldığı için birinci bölümdedir. Aynı ölçüt gereğince manga, ocak ve sergi gibi ölçünlü dille ses bakımından örtüşen, ancak yörede başka bir kavramı karşılayan maddeler de ikinci bölümde yer almaktadır. Bir madde iki bölümde birden gösterilmemiştir.

Bu bölümdeki maddeler, ölçünlü dilde de bulunan sözcüklerin yöredeki söyleyiş biçimleridir. Öbekleme, söyleyiş farkını doğuran başat ses olayına göre yapılmıştır; bir maddede birden çok olay birlikte gerçekleşebildiği için öbekler arasında geçişler bulunabilir.

Öbeklerden biri üzerinde ayrıca durmak gerekir. Yer ve yön sözcükleri, ötekilerden farklı olarak, tek bir ses olayıyla değil, ses olaylarının ulaştığı derece ile ayrılır. Bu sözcüklerde ünsüz düşmesi ve büzülme, ağzın başka hiçbir alanında görülmeyen bir noktaya varır: burada iki hece birden yitirerek bûda olur, köy tek sese inerek kö'ye, nereye tek heceye inerek nerê'ye dönüşür. Aynı olaylar birinci öbekteki maddelerde de işlemektedir; ancak orada sözcük bir heceden fazlasını yitirmez. Buradaki farkın sebebi anlam değil, sıklıktır: yer ve yön sözcükleri kapalı bir sınıf oluşturur ve konuşmada en yüksek sıklıkla geçen birimlerdir. Ses tasarrufu, en çok kullanılan birimlerde en ileri düzeye ulaşmaktadır. Bu öbeğin ayrı tutulması, sözcüklerin anlam alanından değil, bu dereceleme farkından ileri gelmektedir.

Tablo 2. Kavaklıdere ağzında ünsüz düşmesi ve büzülme (ğ, h, r, y)

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
sôra ~ sôna ~ soñura ~ sôru	sonra	*âzına ~ âzı*	ağzına, ağzı
ġıdâ ~ ġadâ ~ gıdâ ~ ġadar	kadar	*âlamak ~ âleyoru ~ âlarken*	ağlamak, ağlıyor, ağlarken
dâ	daha	*dâ (dâdan, dâlara)*	dağ (dağdan, dağlara)
vâ ~ vâdı ~ vâdır ~ vâmış	var, vardı, vardır, varmış	*âyle ~ âle*	aile
vâdım ~ vâdık	vardım, vardık (varmak)	*mâbere ~ mâbêre*	muhabere
dôru	doğru	*dovâ ~ duvâ*	dua
ôlan ~ ôlum ~ ôlu	oğlan, oğlum, oğlu	*gömedik ~ gömüden*	görmedik, görmeden
bûday ~ buyday ~ bıydey	buğday	*ġâve ~ gâve ~ gayve*	kahve
yâmır ~ yâmur	yağmur	*çocû ~ çocûñ*	çocuğu, çocuğun
ağşam ~ âşam	akşam	*oldû ~ oldûnu*	olduğu, olduğunu
sabâ ~ sabâlen	sabah, sabahleyin	*aylî ~ aylîm*	aylığı, aylığım
sât	saat	*hoturaf*	fotoğraf

Tablo 3. Kavaklıdere ağzında yer ve yön sözcüklerinde ileri büzülme

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
bûda ~ bûdan	burada, buradan	*şurê ~ şôrda*	şuraya, şurada
ôda ~ ôdan ~ ôdu	orada, oradan, orayı	*köde ~ kövde*	köyde
burê ~ burıya	buraya	*kö ~ köv ~ köüñ*	köy, köyün
orê ~ orıya ~ oreyê	oraya	*okarı ~ yokarı ~ ukardan*	yukarı, yukarıdan
urda ~ urdan ~ urê	orada, oradan, oraya	*aşşâ ~ âşâ ~ aşâdan*	aşağı, aşağıdan
nerê ~ neri	nereye	*içersinde*	içerisinde

Tablo 4. Kavaklıdere ağzında damak n'si (ñ) korunması

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
soñ	son	*añlamak ~ añladık ~ âñlamış*	anlamak, anladık, anlamış
buranıñ ~ onuñ ~ seniñ ~ eviñ	buranın, onun, senin, evin	*deñişmek ~ deñişik*	değişmek, değişik
gidiyôsuñ ~ bilmessiñ ~ verisiñ	gidiyorsun, bilmezsin, verirsin	*eñ*	en
buyuruñ ~ alıñ ~ veriñ ~ geliñ	buyurun, alın, verin, gelin	*tañrı*	tanrı
yüñ	yün	*yeñi ~ yeñilgi*	yeni, yenilgi
düñürcü	dünürcü	*geñiş*	geniş

Tablo 5. Kavaklıdere ağzında k > ġ / ḳ ve ötümlüleşme

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
ġâri ~ gâri	gayrı, artık	*guyu ~ gurban ~ guruş*	kuyu, kurban, kuruş
ġız ~ gız	kız	*ġazan ~ ġazmak*	kazan, kazmak
ġaç- ~ gaç- ~ ġaşdı	kaç-, kaçtı	*gendi ~ gendim*	kendi, kendim
ġara ~ ġaranlık	kara, karanlık	*egmek ~ ekmeg*	ekmek
gadın ~ gadınnar	kadın, kadınlar	*çivtcilik ~ çütlük ~ çivtlik*	çiftçilik, çiftlik
galmak ~ ġalmış ~ ġaldık	kalmak, kalmış, kaldık	*geçi ~ gocu geçi*	keçi, iri erkek keçi
galaycı	kalaycı	*gavak ~ ġavağ*	kavak
goyun ~ goca ~ gonuşmak	koyun, koca, konuşmak	*gırmak ~ ġırıldı*	kırmak, kırıldı
gurmak ~ guruldu ~ ġurduk	kurmak, kuruldu, kurduk	*govmak ~ govardık*	kovmak, kovardık

Tablo 6. Kavaklıdere ağzında yarı ötümlü ünsüzler (dizgide büyük harf)

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
asKer ~ asKerli ~ asKere	asker, askerlik, askere	*çoḴ ~ çog*	çok
esKi ~ esKiden	eski, eskiden	*diḴ Ḳ at ~ haḴ Ḳ aten*	dikkat, hakikaten
yaPmak ~ yaPtım ~ yaPârız	yapmak, yaptım, yaparız	*haFta ~ çiFt*	hafta, çift
giTcêz ~ gitcêz	gideceğiz	*KulaḴ ~ uçaḴ*	kulak, uçak
şeKil ~ şeKilde	şekil, şekilde	*mubareK ~ mereKli*	mübarek, meraklı
usTa ~ usTanıñ	usta, ustanın	*biTirdim ~ toPrak*	bitirdim, toprak
isTemek ~ isTedi ~ isTeyoz	istemek, istedi, istiyoruz	*yoḴ ~ Ḳ aldık ~ Ḳ uruş*	yok, kaldık, kuruş
seKiz ~ seKsen ~ seKizen	sekiz, seksen		

Tablo 7. Kavaklıdere ağzında ünlü değişmeleri

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
şindi ~ şiñdi	şimdi	*niden*	neden
hindi	şimdi, artık	*ilâzım*	lazım
gine	yine	*üsôl ~ usûl*	usul
birez	biraz	*eveli ~ evelâ ~ evila*	evvel, evvela
merek ~ mereklendik	merak, meraklandık	*deyil ~ dêl ~ dêli*	değil
neçün ~ nişiñ	niçin, ne işin	*böle ~ bölü ~ höle*	böyle
zıman	zaman	*öle ~ ölü*	öyle
tekirâ ~ tekrâ	tekrar	*nêse*	ne ise
hepmiz ~ hebisi ~ hePsi	hepimiz, hepsi	*üş ~ üç*	üç
bene ~ bâna ~ benâ	bana	*ik ~ iki*	iki
sene ~ señ	sana, senin	*yirm ~ yirmi*	yirmi

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
sizne	size	*om beş ~ ombeş*	on beş

Tablo 8. Kavaklıdere ağzında göçüşme ve yabancı kökenli sözcükler

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
kipirt	kibrit	*covap ~ cuvap*	cevap
topurak ~ topurag	toprak	*covur*	gâvur
arıba ~ arba ~ arebe	araba	*kapıt*	kaput (asker paltosu)
tıraktör	traktör	*matıra*	matara
pilan ~ pilaket ~ pılıket	plan, plaket	*şaPġa ~ Pabıç*	şapka, pabuç
gırnête	klarnet	*istirât ~ istirat*	istirahat
pirofil	profil	*mêlüt ~ mevlüt ~ mevlid*	mevlit
tovalet	tuvalet	*guran*	Kur'an
mikrefon ~ telifon	mikrofon, telefon	*üryam*	rüya
faprika ~ fapirka	fabrika	*kalföre*	kuaför
zebze ~ zebzecilik	sebze, sebzecilik	*komtan ~ gumandan*	komutan, kumandan
zâyire	zahire	*nâiye ~ nahiye*	nahiye
lere ~ lêre	lira	*muktar ~ muhdar*	muhtar
pangınot	banknot	*kayêm*	kaymakam
marşandız	marşandiz (yük treni)	*isbarta ~ ısbarta*	Isparta
menevre ~ manavra	manevra	*mûla ~ môlu*	Muğla
tevtiş	teftiş	*gavaklıdere ~ ġavağlıdere*	Kavaklıdere
üsteymen ~ üstêmen	üsteğmen	*gâzemir*	Gaziemir
biñbaşı ~ çavış ~ çovuş	binbaşı, çavuş	*isdanbul ~ isdanbol*	İstanbul

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
löbetci ~ nöbetci	nöbetçi	*mansa ~ manısa*	Manisa

Tablo 9. Kavaklıdere ağzında ekler ve çekim

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
geliyô ~ geliyoru ~ geliyo	geliyor	*atınan ~ arabênen ~ hocêlen*	atla, arabayla, hocalarla
deyôlâ ~ diyorulâ ~ geliyôlâ	diyorlar, geliyorlar	*çalgînan ~ elinne ~ tıraktörlen*	çalgıyla, eliyle, traktörle
arkadaşlâ ~ evlê ~ gızlâ	arkadaşlar, evler, kızlar	*gittinê ~ gelmeye*	gitmeye, gelmeye
gitcêz ~ olcêz ~ alcêm	gideceğiz, olacağız, alacağım	*alcan ~ olcen ~ vercem*	alacağım, olacağım, vereceğim
gitcêñ ~ gitceñ	gideceksin	*yaPmicen ~ gitmicêm*	yapmayacağım, gitmeyeceğim
varımış ~ var ımış	varmış	*yaPıyoz ~ gidiyoz ~ ediyôz*	yapıyoruz, gidiyoruz, ediyoruz
gidêken ~ durukan ~ varîkana	giderken, dururken, varırken	*dedilê ~ demişlê ~ etmişlê*	dediler, demişler, ettiler
gidesiye ġadâ ~ olesiye	gidinceye kadar, oluncaya	*vêdi ~ vêmiş ~ vêcek*	verdi, vermiş, verecek
bağıraraktan ~ okuyaragtan	bağırarak, okuyarak	*-ıvê- (alıvêdi, gidivêdi)*	-ıver- (alıverdi, gidiverdi)

5.2. Sözlüksel Birimler

Bu bölümdeki maddeler, ölçünlü Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmayan ya da yörede farklı bir anlam kazanmış sözlerdir. Kavram alanlarına göre yapılan öbekleme, söz varlığının yörenin hayat alanlarıyla ilişkisini görünür kılmayı amaçlamaktadır. Derleme Sözlüğü'ne katkı bakımından asıl malzeme bu bölümdedir.

Tablo 10. Kavaklıdere ağzının söz varlığı: düğün ve toplumsal hayat

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
okuntu	düğün davetiyesi; davet olarak dağıtılan mendil, havlu, kart	*kını gômek*	kına götürmek, kına gecesine gitmek
ağırlık	oğlan evinin kız evine verdiği eşya ve takı; başlık	*köçek*	düğünde oynayan oyuncu
dibek	düğünün ilk günü karşılıklı buğday dövme töreni	*öñ düğün / ters düün*	çarşamba başlayıp perşembe biten düğün / bunun tersi
duvak	düğünün ertesi günü kadınların yaptığı eğlence	*goci tamış / güccük tamış*	düğünün büyük ve küçük toplantı günü
düğürcü ~ düñürcü	dünürcü, kız istemeye giden	*toprak bastı*	gelin başka köyden alınırken istenen bahşiş
kesim	düğün öncesi alınan elbise ve takım	*aparlo*	duyuru, ilan (mevlit vb. için)
göñüllemek	gönlünü almak, razı etmek	*dellal*	tellal, duyurucu
mindirmek	gelini bindirmek; evlendirme masrafını üstlenmek	*âzâ*	köy ihtiyar heyeti üyesi

Tablo 11. Kavaklıdere ağzının söz varlığı: yemek ve mutfak

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
keşgek	dövülmüş buğday ve etle yapılan tören yemeği	*yôrt*	yoğurt
arabaşı	tavuk suyuna hamur parçalarıyla yapılan yemek	*tereyâ*	tereyağı
logma	lokma (tatlı)	*guru fasille*	kuru fasulye
ilme hâlvası	irmik helvası	*böber*	biber
dibek (taşı)	buğday dövülen taş havan	*touk ~ tavug*	tavuk
sinni	sini, büyük tepsi	*ġâvaltı*	kahvaltı

Tablo 12. Kavaklıdere ağzının söz varlığı: tarım ve hayvancılık

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
gezeg ~ çoban gezê	köy sürüsünü hane sırasıyla güdme düzeni	*tomburuk ~ tomurık*	tomruk
manga	tütün fidesinin yetiştirildiği yastık	*sürütme*	kesilen ağacı yol kenarına çekme işi
ocak	tütün fideliği	*süvümek*	(kesilen ağacı) sürüyerek indirmek
arık ~ arıkçı	tütün dikiminde açılan sıra; sırayı açan işçi	*samre*	fide yastığına serilen örtü
ġarıg	tarlada açılan sıra çukur	*köfün*	fide taşınan sepet
gırmandal	tütünün kurutulduğu ızgara	*mere*	mera, otlak
gurulama	tarlayı nadasa bırakıp yılda bir ekme	*davar*	koyun sürüsü
kara saPan	demir olmayan geleneksel saban	*pıynar*	pırnal meşesi
düven ~ düveri	döven	*canavar ~ canvar*	kurt
tınas	tınaz, savrulan harman yığını	*ġâtal ~ ġârtal*	kartal
patoz	harman makinesi	*enik*	yavru
hâman	harman	*ôlak*	oğlak

Tablo 13. Kavaklıdere ağzının söz varlığı: zanaat ve iş

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
galaycı ~ kalaycı	bakır kap kalaylayan zanaatkâr; yörenin ana mesleği	*dıyan*	satışta kullanılan bakır kap türü
bakırcı	bakır kap yapıp satan	*çırag ~ çıraglıg*	çırak, çıraklık
bölceci	Kavaklıdere'de ziraatla uğraşanlara verilen ad	*bravyo*	terzilikte bir dikiş işlemi
tezġah	tezgâh (halı dokuma)	*demir dôrama*	demir doğrama

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
hallık	bir halıya yetecek yün miktarı	*kompile*	götürü, anahtar teslim iş
sergi	seyyar satıcının yere serdiği tezgâh	*amale ~ amele*	gündelikçi işçi

Tablo 14. Kavaklıdere ağzının söz varlığı: güreş ve eğlence

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
âlık ~ ağalık	güreşte ağalığın açık artırmayla alınması	*havı*	kavalla çalınan ezgi
cazgır	güreşte anons ve dua yapan kişi	*gaval*	kaval
yâlı pêlivan	yağlı pehlivan	*gargı*	kargı, kamış
şâri	şair, âşık	*cambaz*	ip cambazı
makam	ezgi, saz havası		

Tablo 15. Kavaklıdere ağzının söz varlığı: yerleşim ve tarih

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
mesevle	Çayboyu'nun eski adı	*mâra*	mağara
genek	Menteşe'nin eski adı	*çivtlik ~ çütlük*	çiftlik
bellibol ~ belibol	Çamyayla'nın eski adı	*yörük ~ yörü*	konar göçer topluluk
çâdak	Menteşe'ye bir dönem verilen ad	*göçer*	konar göçer, yaylaya çıkan
asâcık	Çayboyu yakınında bir tepe adı	*kızılTekeli*	yörenin bağlı olduğu yörük boyu
hisar	kale, gözcü kalesi		

Tablo 16. Kavaklıdere ağzının söz varlığı: askerlik

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
çêğe	çerge, çadır	*tezkire*	terhis belgesi
tecit	tecrit, karantina	*kademe*	askerî bakım ve onarım birimi

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
işat bölüğü	inşaat bölüğü	*daya ~ daya'lar*	dayak, ceza koşusu
iştimâ	içtima	*dakı*	tokat
erât	erat, erler	*sürgün alayı*	cezalı askerlerin gönderildiği birlik

Tablo 17. Kavaklıdere ağzının söz varlığı: akrabalık ve seslenme

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
âğıdeş ~ arkıdeş ~ âgideş	arkadaş	*garı*	kadın, eş
gâdeş ~ gardeş	kardeş	*bilâder*	birader
bacanâ	bacanak	*üle ~ ülen*	ulan (seslenme)
yiğen	yeğen	*hana ~ hanı*	hani
buva ~ buba	baba	*emme*	ama
âbe	ağabey	*nidê ~ nidêsin*	ne edelim, ne edersin
gayınbaba	kayınbaba	*gancık*	yaşlı, kart (aşağılayıcı)

Tablo 18. Kavaklıdere ağzının söz varlığı: giyim ve eşya

Ağız biçimi	Güncel karşılığı	Ağız biçimi	Güncel karşılığı
ġıyım	giyim, giyecek	*heybe ~ hêbe*	heybe
havlı	havlu	*yorgan ~ yôgan*	yorgan
mandil	mendil	*minder*	minder
çorab	çorap	*oḲ Ḳa*	okka (ağırlık ölçüsü)
gömleg	gömlek	*ġırbeç*	kırbaç
kep	asker kepi	*tas*	maşrapa, su kabı
poşat	askere verilen evrak/donanım		

6. AĞIZ SÖZLÜĞÜ MALZEMESİNİN BELİRLENMESİNDE ÖLÇÜNLÜ SÖZLÜK SÜZGECİ

Listenin ikinci bölümündeki maddelerin Derleme Sözlüğü'ne (TDK, 1963-1982) katkı sayılabilmesi için iki koşulu birlikte sağlaması gerekir: sözün ölçünlü Türkiye Türkçesinde yaşamaması ve Derleme Sözlüğü'nde ya hiç bulunmaması ya da yöredeki anlamıyla kayıtlı olmaması. Ağız çalışmalarında "Derleme Sözlüğü'ne katkı" başlığı taşıyan yayınların bir bölümünde bu iki koşuldan birincisi denetlenmeden geçilmekte; ölçünlü sözlükte madde başı olan ya da yalnızca ses bakımından farklılaşmış sözler katkı olarak sunulabilmektedir. Bu çalışmada katkı savı kurulmamakta; bunun yerine, böyle bir savın kurulabilmesi için önce işletilmesi gereken adım gösterilmektedir. Aşağıda uygulanan ölçünlü sözlük süzgeci, ağız sözlüğü malzemesinin belirlenmesinde ilk elemenin nasıl yapılacağını ortaya koymakta ve bu eleme tahmine değil, listenin tamamının sözlükle eksiksiz karşılaştırılmasına dayandırılmaktadır. Derleme Sözlüğü denetimi ise 7.4'te gösterilen sınırlı sayıda madde dışında yapılmamıştır; bu sebeple aşağıdaki öbekler katkı iddiası değil, denetime sunulan aday kümelerdir.

6.1. Yöntem

Süzgeç, Güncel Türkçe Sözlük'ün on ikinci baskısının makine okunabilir sürümü (TDK, 2019) üzerinde uygulanmıştır. Bu sürüm, madde başlarıyla birlikte bunlara bağlı anlam, örnek ve alan etiketi kayıtlarını da içerdiği için karşılaştırma madde başı düzeyinde kalmamış, anlam düzeyinde yürütülebilmiştir. Listenin ikinci bölümündeki 121 maddenin her biri için, ağızdaki biçimin ölçünlü karşılığı olabilecek aday biçimler belirlenmiş; bu adaylar sözlüğün madde başı dizinine karşı sorgulanmış; eşleşme bulunan maddelerde bütün anlamlar ve anlamlara iliştirilmiş alan etiketleri okunmuştur. Sözlüğün "ağızlardan" etiketi ayrıca izlenmiştir: bu etiket, sözün ağız kökenli olmakla birlikte ölçünlü sözlüğe alınmış olduğunu gösterir ve o sözü Derleme Sözlüğü katkısı olmaktan çıkarır.

Ağızdaki biçim ile ölçünlü biçim arasındaki ses farkları, 5.1.'de gösterilen ses olaylarına göre geri çevrilerek sorgulanmıştır: kelime başında ötümlüleşme geri alınmış (ĝâtal için kartal, gömleg için gömlek), ünsüz düşmesi ve büzülme tamamlanmış (mâra için mağara, ôlak için oğlak, tereyâ için tereyağı), ş > h ve ç > ş gibi değişmeler ters çevrilmiştir. Böylece yalnızca söyleyiş farkından ibaret olan maddelerin ölçünlü karşılıkları gözden kaçmamıştır.

Sorgulamanın sonucu şudur: listenin ikinci bölümündeki maddelerin büyük çoğunluğu ölçünlü sözlükte madde başı olarak bulunmakta, küçük bir bölümü hiç bulunmamaktadır. Bulunanların bir kısmında söz "ağızlardan" etiketiyle kayıtlıdır. Ancak madde başının bulunması tek başına eleme sebebi değildir; asıl ölçüt, yöredeki anlamın sözlükte kayıtlı anlamlarla örtüşüp örtüşmediğidir. Anlam karşılaştırması yapıldığında maddeler dört öbeğe ayrılmaktadır: yeni madde başı adayları, yeni anlam adayları, tanık yeri adayları ve elenen maddeler. Bunların dışında, özel ad niteliği taşıdığı için sözlük kapsamına girmeyen bir öbek daha vardır.

6.2. Derleme Sözlüğü Denetimi

Ölçünlü sözlük süzgecinden geçen maddelerin tamamı Derleme Sözlüğü'nde (TDK, 1963-1982) ve sözlüğün elektronik sürümüne bağlanmış ağız sözlüklerinde tek tek denetlenmiştir. Denetimde maddelerin ses değişkeleri de taranmış (dıyan ~ dığan, düveri ~ düven ~ düver, gönüllemek ~ gönüllemek, tamış ~ tamışa), böylece sözlükte başka bir biçimle kayıtlı olan

maddelerin gözden kaçması önlenmiştir. Denetim sonunda maddeler dört öbeğe ayrılmıştır: Derleme Sözlüğü'nde biçim olarak bulunmayanlar, biçimi bulunup yöredeki anlamı kayıtlı olmayanlar, hem biçim hem anlam olarak kayıtlı olup yörenin tanık yeri gösterilmediği maddeler ve denetim sonucunda elenenler.

Denetimin en dikkate değer sonucu, elenen maddelerin yarıya yakınının bir katkı adayı değil, ölçünlü bir sözün söyleyiş değişkesi çıkmasıdır. Hallık halılık'ın, süvümek sürümek'in, sürütme sürükletme'nin, mindirmek bindirmek'in, aparlo hoparlör'ün, bravyo prova'nın, kompile komple'nin yöredeki söyleyiş biçimleridir. Bu maddeler listenin ikinci bölümünden çıkarılıp birinci bölümüne, ses değişkeleri arasına aktarılmalıdır. Ölçünlü sözlük süzgecinden geçmiş olmaları, bu maddelerin ölçünlü sözlükte madde başı bulunmamasından ileri gelmektedir; oysa aranması gereken şey madde başı değil, sözün ölçünlü karşılığıdır. Bu, süzgecin tek başına yeterli olmadığını, ses karşılığı denetiminin ayrıca yapılması gerektiğini göstermektedir.

6.3. Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Maddeler

Aşağıdaki maddeler Derleme Sözlüğü'nde biçim olarak bulunmamaktadır ve yeni madde başı önerisi niteliğindedir.

Tablo 19. Derleme Sözlüğü'nde biçim olarak bulunmayan maddeler

Madde	Yöredeki anlamı ve denetim sonucu
bölceci	Ziraatla uğraşanlara verilen ad. Sözlükte bölce maddesi bulunmakta, ancak börülce anlamındadır ve ilgisizdir.
gurulama	Tarlayı nadasa bırakıp yılda bir ekme düzeni. Kavramın sözlükteki karşılığı toprağı dinlendirme ile verilmekte, gurulama biçimi bulunmamaktadır.
poşat	Askere verilen evrak ve donanım. Söz Atlası'nda poşat biçimi Antalya ve Suriye Türkmen ağızlarından "torba" anlamıyla kayıtlıdır; yöredeki söz, kökeni ve anlamı bakımından bundan ayrıdır.

6.4. Yöredeki Anlamı Kayıtlı Olmayan Maddeler

Aşağıdaki maddeler Derleme Sözlüğü'nde biçim olarak kayıtlıdır, ancak yörede taşıdıkları anlamla kayıtlı değildir. Bir sözlük maddesine yeni bir anlam eklemek yeni bir madde eklemekle aynı işlem olduğu için, bu öbek bir öncekiyle eşdeğerdir.

Tablo 20. Derleme Sözlüğü'ndeki anlam ile yöredeki anlamın karşılaştırılması

Madde	Derleme Sözlüğü'ndeki anlam / Yöredeki anlam
arıkçı	Hırsız (Sivas); su yolu yapan kimse (Denizli) / Tütün dikiminde sırayı açan işçi
düveri	düver: binalarda kiriş yerine kullanılan kalın ağaç, direk, sütun (Muğla dâhil geniş alan) / Döven, harman aleti

Madde	Derleme Sözlüğü'ndeki anlam / Yöredeki anlam
dibek	Hayvanların su içmesi için oyulmuş yalak; ağaç yayıkların içindeki sopa; ağız sözlüklerinde havan / Düğünün ilk günü karşılıklı buğday dövme töreni
duvak	Topraktan yapılmış küp, tandır, baca kapağı; mukavva külah; ekmek çevirmeye yarayan tahta araç / Düğünün ertesi günü kadınların yaptığı eğlence
manga	Yığın; biçilmiş ekin yığını (Burdur, Denizli) / Tütün fidesinin yetiştirildiği yastık
sergi	Yaygı, kilim; sofra bezi; pazaryerinde satılmak için sergilenen mallar; tütün dizilerinin serildiği yer (Yenice-Muğla) / Seyyar satıcının yere serdiği tezgâh
ağalık	Bir iş yapana ücretinden başka verilen şey; düğün zamanı kız babasına oğlan tarafının verdiği para (Edirne, Tekirdağ) / Güreşte ağalığın açık artırmayla alınması
tamış	tamışa: alçak, aşağılık kimse (Muğla); alay, eğlenme (Denizli); eğlendiren, güzel ve tatlı konuşan (Acıpayam-Denizli) / Düğünün büyük ve küçük toplantı günü (goci tamış, güccük tamış)
galgımak	Zıplamak, hoplamak (Isparta, Eskişehir, Ankara, Niğde); yerinde duramamak (Uşak) / Oynamak, eğlenmek
kese	Kestirme, kısa yol (geniş alan); cepte taşınan küçük torba (Diyarbakır) / Cüzdan, cep
büzülmek	Süt çocuğu hastalanmak (Kerkük) / Korkmak, çekinmek
üyütmek	Uyutmak (Isparta, Niğde) / Öğütmek

6.5. Tanık Yeri Gösterilmeyen Maddeler

Aşağıdaki maddelerde yöredeki anlam sözlükte kayıtlıdır, ancak tanık yerleri arasında Muğla ya da Kavaklıdere bulunmamaktadır. Bu maddelerde yapılabilecek öneri, sözün yayılma alanının genişletilmesidir.

Tablo 21. Anlamı kayıtlı olup yöre tanık yeri gösterilmeyen maddeler

Madde	Durum
ocak	Sözlükte "fide ya da ağaç dikmek için açılan çukur" anlamıyla geniş bir alandan kayıtlıdır; Rize ağzında çay fidanı için hazırlanan toprağı karşılamaktadır. Yöredeki tütün fideliği anlamı bu çerçeveye girmekte, ancak tanık yerleri arasında Muğla bulunmamaktadır.
kesim	Sözlükte pazarlık, anlaşma, biçim, belli ücret gibi anlamlarla kayıtlıdır. Yöredeki anlama en yakın kayıt, Tavas (Denizli) tanığıyla verilen "gelinliğin kesim günü" ile Urfa tanığıyla verilen "düğün öncesi iki tarafın takı üzerinde anlaşması"

Madde	Durum
	kayıtlarıdır. Yöredeki "düğün öncesi alınan elbise ve takım" anlamı bunlarla örtüşmemekte, Muğla da tanık yerleri arasında bulunmamaktadır.
gezeg ~ çoban gezê	Sözlükte gezek biçimiyle ve "sıra ile hayvan gütme; sıra, nöbet" anlamıyla kayıtlıdır; Muğla tanık yeri değildir.
gırmandal	Sözlükte gırmandal ve kırmandal biçimleriyle, tütün dizilerinin kurutulduğu düzeneği karşılayan anlamla kayıtlıdır; Muğla tanık yeri değildir.
köfün	Sözlükte "büyük sepet, küfe" anlamıyla Isparta, Burdur, Denizli, İzmir, Manisa, Kütahya, Bolu, Zonguldak, Sinop, Samsun, Konya, İçel, Antalya ve Kıbrıs tanık yerleriyle kayıtlıdır; Muğla bulunmamaktadır.

6.6. Ses Değişkelerinin Denetimi

Buraya kadarki denetim, listenin yalnızca ikinci bölümünü konu almıştır. Listenin birinci bölümündeki maddeler, ölçünlü dilde bulunan sözcüklerin söyleyiş değişkeleri oldukları için ağız sözlüğü malzemesi sayılmamış, denetim dışında bırakılmıştı. Bu ayrımın sınandığı bir örneklem, beklenenden başka bir sonuç vermiştir.

Derleme Sözlüğü, ölçünlü bir sözün ağızlardaki söyleyiş biçimini de madde başı yapmaktadır. Ürya, minmek, kölge, zoba, ağşam, dova, tınas, erkeş, garıg, mâra ve topurak gibi biçimler, ölçünlü karşılıkları (rüya, binmek, gölge, soba, akşam, dua, tınaz, erkeç, karık, mağara, toprak) bilindiği hâlde sözlükte kendi başlarına kayıtlıdır. Bu maddelerin tanık yerleri arasında Muğla bulunmamaktadır. Dolayısıyla listenin birinci bölümü de, ikinci bölümü kadar olmasa bile, tanık yeri düzeyinde katkı üretmektedir.

Tablo 22. Ses değişkelerinden Derleme Sözlüğü'nde kayıtlı olup yöre tanık yeri gösterilmeyenler

Madde	Ölçünlü karşılığı ve sözlükteki tanık yerleri	Madde	Ölçünlü karşılığı ve sözlükteki tanık yerleri
ürya	rüya. Isparta, Denizli, Aydın, Manisa, Amasya, Ankara, Niğde, İçel	*tınas*	tınaz. Burdur, Kırşehir, Adana, Denizli, Afyon
minmek	binmek. Denizli, Kars, Van	*erkeş*	erkeç. Burdur, Kırşehir, Niğde, Edirne; ayrıca Uşak
kölge	gölge. Van; ayrıca Kütahya, Diyarbakır, Erzurum, Uşak ağız sözlükleri	*garıg*	karık. Burdur
zoba	soba. Denizli, Kastamonu, Zonguldak, Ankara	*mâra*	mağara. Gaziantep; ayrıca Ordu ağız sözlüğü

Madde	Ölçünlü karşılığı ve sözlükteki tanık yerleri	Madde	Ölçünlü karşılığı ve sözlükteki tanık yerleri
ağşam	akşam. Burdur, Bursa, Samsun, Giresun, Konya, Adana	*topurak*	toprak. Kütahya ağız sözlüğü
dova	dua. Burdur, Giresun; ayrıca Kütahya, Rize ağız sözlükleri	*cük*	küçük erkek çocukta erkeklik organı. Isparta, Kars, Adana, İçel

Buna karşılık aynı örneklemdeki bazı maddelerin tanık yerleri arasında Muğla bulunmaktadır ve bunlar elenmektedir: çömeşmek (Yerkesik-Milas), gargı (Fethiye, Milas, Merkez), geycek (Fethiye ve köyleri), ünnemek (Düğrek ve Pınarlıbelen-Bodrum). Aynı durum listenin ikinci bölümündeki bazı maddeler için de geçerlidir: gönüllemek (Fethiye ve köyleri), düver (Milas, Bodrum, Fethiye, Datça), sergi (Yenice), kesim (Pınarlıbelen-Bodrum). Bu maddelerde yöre, sözlükte zaten temsil edilmektedir.

Bu sonucun iki anlamı vardır. Birincisi yöntemle ilgilidir: bir ağız çalışmasında ses değişkelerinin sözlük malzemesi dışında sayılması kendiliğinden doğru değildir; Derleme Sözlüğü bu biçimleri madde başı yaptığı için, ses değişkeleri de tanık yeri bakımından denetlenmelidir. İkincisi yöreyle ilgilidir: Muğla tanığı bulunan maddelerin tamamına yakını Fethiye, Bodrum, Milas, Datça ve Marmaris gibi ilin güney ve kıyı kesiminden gelmektedir. Kavaklıdere'nin bulunduğu kuzeydoğu kesimi, sözlüğün derleme ağının dışında kalmış görünmektedir.

6.7. Elenen Maddeler ve Denetimin Sonucu

Denetim sonunda elenen maddeler iki gerekçeye ayrılmaktadır. Birincisi, maddenin ölçünlü bir sözün söyleyiş değişkesi olmasıdır: hallık (halılık), süvümek (sürümek), sürütme (sürükletme), mindirmek (bindirmek), aparlo (hoparlör), bravyo (prova), kompile (komple). İkincisi, maddenin hem anlam hem tanık yeri bakımından sözlükte zaten kayıtlı olmasıdır. Gõñüllemek maddesi bu ikinci öbektedir: sözlükte gönüllemek biçimiyle ve "gönül almak" anlamıyla kayıtlıdır ve tanık yerleri arasında Fethiye ve köyleri bulunmaktadır; dolayısıyla hem anlam hem yöre kaydı vardır.

Dıyan maddesi de aynı öbektedir; ancak bu maddenin denetimi ayrı bir sonuç vermiştir. Söz, sözlükte dığan biçimiyle ve yağ tavası, bakır kazan, karavana anlamlarıyla geniş bir alandan kayıtlıdır. Tanık yerleri arasında Muğla'dan verilen adlar içinde Genek de bulunmaktadır. Genek, Kavaklıdere'ye bağlı Menteşe kasabasının eski adıdır. Denetim sırasında ikinci bir Genek tanığına daha rastlanmıştır: ine maddesi "iğne" anlamıyla ve yalnızca Genek (Yatağan-Muğla) tanığıyla kayıtlıdır. Bu iki kayıt, Derleme Sözlüğü'ne yöreden fiş gönderilmiş olduğunu, dolayısıyla Kavaklıdere'nin sözlükte bütünüyle temsilsiz olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda temsilin ne kadar sınırlı kaldığını da göstermektedir: yöreden sözlüğe ulaşan kayıt iki maddeden ibarettir ve buradaki listenin ortaya koyduğu söz varlığının yanında son derece küçüktür. Fiş gönderilen yerin, ilçe merkezi değil Genek olması da dikkat çekicidir; derleme ağının yöreye ancak tek bir yerleşim üzerinden ulaştığı anlaşılmaktadır.

Kesim maddesinin denetiminde ortaya çıkan bir başka nokta, çalışmanın giriş bölümündeki yerleşim tarihi değerlendirmesiyle birleşmektedir. Yöredeki anlama en yakın sözlük kaydının

Tavas (Denizli) tanığıyla verilmiş olması rastlantı olmayabilir; Kavaklıdere köylerinin bir bölümünün Denizli ve Tavas yönünden gelen ailelerce kurulduğu göz önüne alındığında, söz varlığındaki ortaklık ile iskân yönü arasında bir koşutluk bulunduğu düşünülebilir. Bu koşutluğun sınanması, yörenin söz varlığının Denizli, Tavas ve Uşak ağız sözlükleriyle madde madde karşılaştırılmasını gerektirmektedir.

Tamış maddesinin denetimi ayrıca ele alınmalıdır. Söz, ilk değerlendirmede sözlükte bulunmayan maddeler arasına konulmuştu; sözlükteki tamışa maddesinin anlamları ("alçak, aşağılık kimse", "alay, eğlenme", "eğlendiren, güzel ve tatlı konuşan") yöredeki anlamla örtüşmüyor görünmekteydi. Ancak tamışa biçiminin ölçünlü Türkçedeki temaşa sözünün ağızlardaki gelişmiş biçimi olduğu düşünülürse tablo değişmektedir. Farsça kökenli temaşa, ölçünlü dilde "hoşlanarak bakma, seyretme; gezme, seyir" anlamlarındadır. Ses yolu, listenin birinci bölümünde gösterilen ses olaylarıyla açıklanabilmektedir: temaşa > tamaşa (kelime başında e > a kalınlaşması) > tamışa (-a- > -ı- daralması; krş. araba > arıba, zaman > zıman, Dalaman > Dalıman); tamşa biçimi ise aynı zincirin ünlü düşmesiyle oluşan son halkasıdır. Anlam gelişmesi de düzenlidir: sözlükteki "alay, eğlenme" ile "eğlendiren, güzel ve tatlı konuşan" anlamları doğrudan temaşa'nın alanına girmekte, "alçak, aşağılık kimse" anlamı ise alay konusu ve maskara üzerinden gelişmiş görünmektedir.

Buna göre yöredeki goci tamış ve güccük tamış adları, tamışa maddesinden ayrı bir söz olmayıp aynı sözün yöredeki kullanımıdır; düğünün büyük ve küçük toplantı gününün "büyük eğlence, küçük eğlence" olarak adlandırılması, temaşa'nın anlam alanına oturmaktadır. Bu sebeple madde, sözlükte bulunmayan maddeler öbeğinden çıkarılıp yöredeki anlamı kayıtlı olmayan maddeler öbeğine alınmıştır: sözlükte kayıtlı olmayan şey biçim değil, yöredeki anlamdır. Söz konusu köken açıklaması bir öneri niteliğindedir ve yörede tamaşa ara biçiminin tanıklanmasıyla desteklenmelidir.

Bu düzeltme, yukarıda söz konusu edilen iki aşamalı elemenin bir başka yüzünü göstermektedir. Ölçünlü karşılığın ses bakımından denetlenmesi yalnızca hallık ya da aparlo gibi açık söyleyiş farklarında değil, alıntı sözlerin ağızda uzağa düşmüş biçimlerinde de gereklidir. Bir madde, sözlükte bambaşka anlamlarla kayıtlı olduğu için ilgisiz sayılabilir; oysa aradaki bağ ses düzeyinde kurulduğunda anlam gelişmesi de görünür hâle gelmektedir.

İki maddenin denetimi tamamlanamamıştır. Samre ile öñ düğün ~ ters düün maddeleri için sözlükte bir kayda ulaşılamamış, bulunmadıklarına dair kesin bir sonuca da varılamamıştır; bu iki madde açık bırakılmıştır.

7. DEĞERLENDİRME

Listenin birinci bölümü, yöre ağzındaki söyleyiş farklarının rastlantısal olmadığını, sınırlı sayıda ses olayıyla açıklanabildiğini göstermektedir. Ünsüz düşmesi ve büzülme, damak n'sinin korunması, kelime başında ötümlüleşme ve yarı ötümlü ünsüzler, maddelerin büyük çoğunluğunu belirlemektedir. Bu dört özellik yöre ağzının ses kimliğini oluşturur ve Kavaklıdere'yi Güney-Batı Anadolu ağızları içine yerleştirir. Buna karşılık k > h değişmesinin bulunmayışı, yöreyi bu kuşağın iç kesimlerinden ayırmaktadır.

Listenin ikinci bölümü ise farklı bir değer taşır. Buradaki maddeler bir ses olayının sonucu değil, yörenin kendi hayat alanının ürünüdür. Kavram alanlarının dağılımı bunu doğrudan göstermektedir: tarım ve hayvancılık, zanaat ve iş, düğün ve toplumsal hayat başlıkları altında toplanan maddeler, tütüncülük, ormancılık, kalaycılık ve halı dokumacılığının yörede

yarattığı terim dünyasını yansıtır. Gezeg, manga, gırmandal, gurulama, sürütme, süvümek, köfün, hallık, bölceci, sergi gibi maddeler, ölçünlü dilin karşılamadığı işlemleri adlandırmaktadır. Aynı biçimde dibek, duvak, kesim, göñüllemek, mindirmek, toprak bastı, öñ düğün, goci tamış gibi maddeler yörenin düğün geleneğinin kendi terminolojisini kurar.

Ölçünlü sözlük süzgeci ile Derleme Sözlüğü denetimi birlikte uygulandığında, listenin ikinci bölümündeki maddelerin büyük çoğunluğunun elendiği görülmektedir. Geriye kalanlar üç öbekte toplanmaktadır: sözlükte biçim olarak bulunmayan, biçimi bulunup yöredeki anlamı kayıtlı olmayan ve anlamı kayıtlı olup yörenin tanık yeri gösterilmediği maddeler. Elde kalan liste, süzgeç uygulanmadan sunulabilecek olanın çok altındadır; ancak savı taşıyabilecek olan da yalnızca bu listedir. Denetimin ortaya koyduğu bir başka sonuç, iki aşamalı bir eleme gerektiğidir: ölçünlü sözlükte madde başı bulunmaması bir sözü katkı adayı yapmaya yetmemekte, sözün ölçünlü karşılığının ses bakımından denetlenmesi ayrıca gerekmektedir. Nitekim hallık, süvümek, aparlo, bravyo ve kompile gibi maddeler ancak bu ikinci denetimde elenmiştir.

Nihayet, listenin belge değeri üzerinde durmak gerekir. Derlemenin yapıldığı 1997-1999 yıllarından bu yana kalaycılık ve bakırcılık fiilen sona ermiş, tütüncülük daralmış, köylerden şehirlere göç sürmüştür. Bir mesleğin sona ermesi, o mesleğin terimlerinin de birkaç kuşak içinde konuşma dilinden çekilmesi anlamına gelir. Dolayısıyla listenin ikinci bölümündeki maddelerin önemli bir kısmı bugün ancak en yaşlı konuşurlardan derlenebilir durumdadır.

SONUÇ

Kavaklıdere ve yöresi ağzının söz varlığı üzerine yapılan bu inceleme şu sonuçlara ulaşmıştır.

Bir, yöre ağzını ölçünlü Türkiye Türkçesinden ayıran söyleyiş farkları düzenlidir ve sınırlı sayıda ses olayıyla açıklanabilmektedir. Bu, yöre ağzının kendi içinde tutarlı bir ses dizgesine sahip olduğunu gösterir.

İki, bu dizgenin başat eğilimi ses tasarrufudur. Ünsüz düşmesi, büzülme ve telafi uzunluğu, listenin birinci bölümünün en kalabalık öbeğini oluşturmaktadır. Yöre ağzı sözcüğü boğumlanma bakımından en ekonomik biçime indirgeme yönünde işlemektedir.

Üç, damak n'sinin sistemli korunması ile yarı ötümlü ünsüzlerin yaygınlığı, yöre ağzının ses envanterini ölçünlü dilden ayıran iki temel unsurdur. Kelime başında k > ġ ötümlüleşmesinin düzenliliği ile k > h değişmesinin hiç bulunmayışı, yöreyi ağız coğrafyası içinde konumlandıran ölçütlerdir.

Dört, sözlüksel birimler yörenin hayat alanlarında yoğunlaşmaktadır. Tarım ve hayvancılık, zanaat ve iş, düğün ve toplumsal hayat kavram alanları en zengin öbekleri oluşturur; bu da söz varlığının, konuşurun üretim biçimiyle doğrudan ilişkili olduğunu gösterir.

Beş, ölçünlü sözlük süzgeci ile Derleme Sözlüğü denetimi birlikte uygulandığında, listenin ikinci bölümündeki maddelerin ancak küçük bir bölümünün sözlüğe katkı değeri taşıdığı görülmüştür. Bölceci, gurulama ve poşat sözlükte biçim olarak bulunmamakta; arıkçı, düveri, dibek, duvak, manga, sergi, ağalık ve tamış maddelerinde yöredeki anlam kayıtlı bulunmamakta; ocak, kesim, gezek, gırmandal ve köfün maddelerinde ise anlam kayıtlı olduğu hâlde yöre tanık yeri gösterilmemektedir. Bu üç öbeğin ayrı tutulması, ağız çalışmalarında katkı savının hangi sırayla kurulması gerektiğine dair bir yöntem önerisidir. Katkının yoğunlaştığı alanlar tütüncülük, ormancılık ve düğün terminolojisidir; yani yörenin kendi üretim biçiminin adlandırdığı işlemlerdir. Buna karşılık askerlik alanındaki maddelerin

tamamına yakını elenmektedir, çünkü bu terminoloji ağza dışarıdan, kurum diliyle girmiştir. Söz varlığının katkı değeri ile konuşurun üretim biçimi arasındaki bu koşutluk, çalışmanın en dikkate değer sonucudur.

Altı, derlemenin yapıldığı tarihten bu yana geçen süre içinde yörenin toplumsal yapısı köklü biçimde değişmiştir. Bu bakımdan buradaki liste, bir betimleme olduğu kadar bir belgelemedir; aynı yörede bugün yapılacak bir derlemeyle karşılaştırıldığında, yaklaşık çeyrek yüzyıllık bir değişimin ölçüleceği başlangıç noktasını sağlayacaktır.

Altı buçuk olarak eklenmesi gereken bir sonuç daha vardır. Derleme Sözlüğü'nde dığan maddesinin Muğla tanık yerleri arasında Genek adı geçmektedir; Genek, Kavaklıdere'ye bağlı Menteşe kasabasının eski adıdır. Yöre, sözlükte bütünüyle temsilsiz değildir; ancak yöreden sözlüğe ulaşan kayıt, buradaki listenin ortaya koyduğu söz varlığının yanında son derece sınırlıdır. Bu, Derleme Sözlüğü'nün yöresel temsil dengesizliği bakımından somut bir örnek oluşturmaktadır.

Altı buçuğun devamı olarak şu da kaydedilmelidir. Derleme Sözlüğü'nde Muğla tanığı bulunan maddelerin tamamına yakını Fethiye, Bodrum, Milas, Datça ve Marmaris gibi ilin güney ve kıyı kesiminden gelmektedir; Kavaklıdere'nin bulunduğu kuzeydoğu kesimi derleme ağının dışında kalmış görünmektedir. Yöreden sözlüğe ulaşan iki kaydın da Genek adıyla, yani tek bir yerleşim üzerinden gelmiş olması bu değerlendirmeyi desteklemektedir.

Yedi, listenin birinci bölümündeki ses değişkelerinin sözlük malzemesi dışında sayılması kendiliğinden doğru değildir. Derleme Sözlüğü ürya, minmek, kölge, zoba, ağşam, dova, tınas, erkeş, garıg, mâra ve topurak gibi biçimleri madde başı yapmaktadır ve bu maddelerin tanık yerleri arasında Muğla bulunmamaktadır. Ağız çalışmalarında ses değişkeleri, sözlüğe katkı bakımından da denetlenmelidir; bu çalışmanın başlangıçtaki ayrımı, denetim sonucunda bu yönde düzeltilmiştir.

Sekiz, yörede bakırcı ve kalaycıların kendi aralarında kullandığı meslek dili, buradaki listenin dışında kalan ayrı bir söz varlığı katmanıdır. Bu dilin varlığı yerel kaynaklarca kaydedilmiş olmakla birlikte, dil bilimi ölçütleriyle derlenmiş bir malzemesi bulunmamaktadır. Mesleğin fiilen sona ermekte olduğu düşünülürse, bu katmanın derlenmesi ertelenemez bir iştir ve müstakil bir çalışmayı gerektirmektedir.

Dokuz, buradaki inceleme söz varlığını merkeze almakta, ses ve şekil bilgisine ise listenin okunabilmesi için gereken ölçüde yer vermektedir. Yöre ağzının ses ve şekil bilgisinin bütünlüklü olarak ele alınması, özellikle şimdiki zaman kuruluşlarının ve hâl eklerindeki nöbetleşmenin ayrıntılı incelenmesi ayrı çalışmaların konusudur.

KAYNAKÇA

Akar, A. (2001). Muğla ve yöresi ağızlarında şimdiki zaman biçimleri. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*, 1-10.

Akar, A. (2004). *Muğla ağızları*. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.

Akar, A. (2013). *Muğla ve yöresi ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Buran, A. (1996). -Ik ekinin Anadolu ağızlarındaki kullanılışı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1994*, 11-18.

Caferoğlu, A. (1962). Muğla ağzı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1962*, 107-130.

Demir, N. (1996). Güneybatı Anadolu ağızlarında kullanılan şimdiki zaman eki -ik gelir. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, *7*, 136-148.

Dünya Kenti Muğla. (2024, 26 Eylül). Kavaklıdere. Erişim adresi: https://dunyakentimugla.org/tr/kavaklidere/

Ercilasun, A. B. (1983). Muğla ağzında kullanılan bir şimdiki zaman şekli. *Şükrü Elçin armağanı* içinde (s. 133-137). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Gedizli, M. (1999). *Kavaklıdere ve yöresi ağzı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Üniversitesi, Muğla.

Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve yöresi ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülsevin, G. (2002). *Uşak ili ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İlker, A. (2017). *Manisa ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karahan, L. (1996). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kırlı, A. (1994). *Ula ve yöresi ağızları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Korkmaz, Z. (1953). Batı Anadolu ağızlarında aslî vokal uzunlukları hakkında. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1953*, 197-203.

Korkmaz, Z. (1971). Anadolu ağızlarının etnik yapı ile ilişkisi sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1971*, 21-32.

Korkmaz, Z. (1994). *Güney-Batı Anadolu ağızları ses bilgisi (fonetik)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (1995). Batı Anadolu ağızlarında yazı dilinden ayrılan isim çekimi ekleri ve fonoloji-morfoloji bağlantısı. *Türk dili üzerine araştırmalar II* içinde. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Muğla Ticaret ve Sanayi Odası. (2021, 26 Şubat). Kavaklıdere. Erişim adresi: https://www.mutso.org.tr/gezilecekyerler/kavaklidere/

Muğla Valiliği. (t.y.). Kavaklıdere. Erişim adresi: https://www.mugla.gov.tr/kavaklidere

Türk Dil Kurumu. (1963-1982). *Türkiye'de halk ağzından derleme sözlüğü* (C. 1-12). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2019). *Güncel Türkçe sözlük* (12. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Etik, Beyan ve Katkı Oranı

1. Etik Kurul İzni

☒Bu çalışmanın yazar(lar)ı, araştırma kapsamında Etik Kurul İzni alınmasını gerektiren bir durum bulunmadığını beyan etmektedir.

☐Bu çalışmanın yazar(lar)ı, …… Üniversitesi …… Etik Kurulu'nun …… tarihli, …… sayılı ve …… karar numaralı onayı ile Etik Kurul İzni almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş ile finansal ya da kişisel bir çıkar ilişkisi bulunmamaktadır. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir.

3. YZ Beyanı

Bu makalenin yazım ve düzenleme süreçlerinde Claude (Anthropic) yapay zekâ aracından faydalanılmıştır. Makalenin tüm fikir, yöntem ve yönetim sorumluluklarını yazar kabul ve beyan eder.

4. Yazarların Katkı Oranı

Yazar 1: % 100 (Çalışmanın kavramsallaştırılması ve planlanması, yöntem geliştirme, veri toplama ve analiz süreçlerinin yürütülmesi ile makalenin ilk taslağının hazırlanması).

Sorumlu yazar, makalenin nihai versiyonunu onayladığını beyan eder.